

Список використаних джерел:

1. Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування / за заг. ред. А. Яценюка. К.: Парлам. вид-во, 2007. 680 с.
2. Иоффе О. Избранные труды: в 4 т. СПб., 2003. Т. 1. 572 с.
3. Иванова Т. Відповідальність органів і посадових осіб муніципальної влади в Україні: історико-правовий аналіз. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 1. С. 164–175.
4. Мироненко В. Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності. Юридична наука. 2011. № 6. С. 24–30.
5. Петрицин Н. Деякі проблеми визначення суб'єкта цивільної відповідальності. Адвокат. 2012. № 6. С. 38–41.
6. Хоменко М. Противоправность в системе условий возмещения вреда, причиненного органами государственной власти, их должностными и (или) служебными лицами. Частное право. 2013. № 1. С. 294–302.
7. Чайка Г. До питання про цивільно-правову відповідальність державних органів. Віче. 2013. № 16. С. 27–29.
8. Шкляр С. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання у правовідносинах з органами антимонопольного комітету України. К.: Юстиніан, 2015. 200 с.

СЛІПЧЕНКО А. С.,
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна)

УДК 347.1

КОНСТИТУТИВНЕ ПРАВОНАБУТТЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ

У статті досліджується конститутивне правонабуття. Робиться висновок, що, оскільки йому притаманні всі ознаки правонаступництва, воно є різновидом останнього і разом із транслятивним входить до поняття похідного правонабуття.

Ключові слова: правонабуття, правонаступництво, конститутивне правонаступництво, правонаступник, правопередник, набувач.

В статье исследуется конститутивное правоприобретение. Делается вывод, что, поскольку ему присущи все признаки правопреемства, оно является разновидностью последнего и вместе с транслятивным входит в понятие производного правоприобретения.

Ключевые слова: правоприобретение, правопреемство, конститутивное правопреемство, правопреемник, правопредшественник, приобретатель.

The article explores the constitutive right acquisition. It is concluded that since all the signs of succession are inherent in it, it is a kind of the succession, and, together with the translational, it enters into the concept of a derivative right acquisition.

Key words: legal acquisition, succession, constitutive succession, successor, predecessor, acquirer.

Вступ. Відомо, що норми цивільного права спрямовані на врегулювання двох типів цивільних відносин. Перший тип – це належність суб'єктам об'єктів цивільних прав. У цьому разі мета досягається через встановлення моделі поведінки в абсолютних правовідносинах. Другий тип – це цивільний оборот об'єктів між суб'єктами, коли мета досягається здебільшого через встановлення моделі поведінки у правовідносинах відносних.

Однією з юридичних форм цивільного обороту є правонаступництво. Іншими словами, динаміка об'єктів цивільного права у суспільстві отримує своє юридичне оформлення через правонаступництво. Поряд із правонаступництвом, яке належить до похідного правонабуття, цивільний оборот благ може здійснюватися й у порядку первинного правонабуття, і тоді виникає необхідність визначення меж застосування такої правової категорії, як правонаступництво, адже одні дослідники ставлять похідне правонабуття у залежність від: вольової спрямованості учасників, обсягу прав (обов'язків) надавача та набувача, переміни осіб у правовідносинах, виникнення нових цивільних правовідносин тощо. Інші вчені заперечують наявність таких умов як істотних. У свою чергу, невизначеність умов не дає змоги науковцям дійти згоди щодо місця конститутивного правонабуття у цивільному обороті. Одні дослідники вважають, що воно є різновидом правонаступництва, інші вважають, що правонаступництвом може розглядатися лише транслятивне правонабуття.

Питанням правонаступництва, у т. ч. і конститутивного, приділяли увагу такі вчені, як: В.А. Белов, М.Г. Бунічева, В.В. Валах, А.О. Гелич, В.П. Ємельянцев, С.С. Каширський, С.О. Крашенінников, Д.В. Носов, В.Ф. Попондопуло, Д.С. Спесівцев, Д.І. Степанов, С.В. Строк, Б.Б. Черепакін, Т.Д. Чепіга, А.А. Ягельницький та ін. Водночас кількість наукових досліджень не тільки не зменшує актуальність цієї тематики для юриспруденції, а подекуди навіть збільшує її. З появою нових поглядів, теорій, думок вони, якщо і не вступають у протиріччя, то мало узгоджуються між собою. Зрозуміло, що таке розмаїття в уявленні правонаступництва істотно ускладнює не тільки правозастосовну, а й нормотворчу практики. І на це вже зверталася увага у юридичній літературі [1].

Постановка завдання. Метою статті є встановлення можливості віднесення конститутивного правонабуття до правонаступництва як однієї з юридичних форм цивільного обороту.

Результати дослідження. Перш, ніж розпочати вирішення поставленого завдання, визначимося із розумінням правонаступництва як такого.

Серед запропонованих у теорії права підходів Б.Б. Черепакін виходив із того, що правонаступництвом є перенесення суб'єктивного права (обов'язку) від правопередника до правонаступника шляхом похідного правонабуття [2, с. 311]. Вчений розглядав процес похідного правонабуття як трансмісію прав та обов'язків. Такий підхід інколи називають теорією перенесення [3, с. 50] або транзитивною теорією [4]. Інша група вчених виходить із того, що правонаступництвом є зміна суб'єктів у наявному правовідношенні [5, с. 209]. Така думка отримала назву «теорія переміни осіб» [3, с. 50]. Ще одна група вчених розробляла свою теорію на тому, що правонаступництво – це не перенесення прав та обов'язків від однієї особи до іншої, не переміна осіб у наявних правовідносинах, а припинення прав (обов'язків) у одного суб'єкта та виникнення таких самих прав (обов'язків) за змістом та обсягом у нових суб'єктів [6, с. 387–390]. Іншими словами, представниками цієї теорії стверджується, що динаміка цивільних правовідносин відбувається тільки через їх виникнення та припинення. Зміни у правах і обов'язках, у суб'єктному складі не може бути. Наведена думка отримала у цивілістиці назву «теорія заміни права» [3, с. 50] або «дискретна теорія» [4; 7, с. 72].

Незважаючи на те, що між прихильниками наведених теоретичних підходів існує начебто непримиримий спір, і представники кожного ревно відстоюють свою позицію та відкидають іншу, аналіз зазначених тверджень дозволяє приєднатися до виказаної у юридичній літературі думки, що між ними (підходами) спостерігається швидше схожість, ніж відмінність [8]. Так, Б.Б. Черепакін, розкриваючи правонаступництво як перенесення суб'єктивного права (обов'язку) від однієї особи до іншої, далі уточнює, що у разі правонаступництва відбувається заміна одного носія суб'єктивного права чи обов'язку на іншого

[2, с. 311]. Отже, у наведеному понятті органічно поєднується не тільки перенесення прав та обов'язків, а й заміна суб'єктів наявних правовідносин. О.О. Красавчиков, у свою чергу, стверджував, що внаслідок правонаступництва правовідносини припиняються для цедента, виникають для цесіонарія, а змінюються для боржника [9, с. 77]. Очевидно, що незалежно від того, змінюються правовідносини чи припиняються та виникають знову, суб'єктний склад попередніх і нових змінюється.

Таким чином, наведені позиції не є центробіжними силами. Навпаки, кожна з них відображає правонаступництво як явище, з того чи іншого боку, та зводиться до суб'єктивної оцінки його проявів не тільки з боку дослідників, а й учасників самого правонаступництва [10, с. 53; 11, с. 97]. Отже, у процесі правонаступництва відбувається перенесення прав та обов'язків від правопередника до правонаступника (теорія перенесення). Результатом «переходу» прав (обов'язків) є зміна суб'єктів у наявних правовідносинах (теорія переміни осіб). Для правопередника такі права (обов'язки) припиняються, для правонаступника – виникають (теорія переміни прав).

У юридичній літературі практично не піддається сумніву, що характерною особливістю правонаступництва є залежність нового права (дочірнього) від попереднього (материнського) права надавача [2, с. 54; 12, с. 125–126; 13; 14, с. 177, 15, с. 125]. Похідне правонабуття поділяють на транслятивне та конститутивне. Відмінність між ними зводять до тотожності права правопередника та правонаступника або, якщо бути більш точним, до обсягу правомочностей (правоналежностей), які виникають в останнього [2, с. 320; 14, с. 178]. Зазначається, що у разі транслятивного правонабуття переносяться всі правомочності (правоналежності) правопередника, у разі конститутивного – обсяг змісту права (обов'язку), яке виникає у правонаступника, не є тотожним обсягу змісту права (обов'язку) правопередника. Саме право (обов'язок), як титул, залишається у правопередника [14, с. 178]. У разі конститутивного правонабуття правонадавач, на основі свого права та зберігаючи його за собою, створює нові, інші за змістом, правовідносини [2, с. 17]. На підставі наведених відмінностей одні дослідники стверджують, що правонаступництвом є лише транслятивне правонабуття. Внаслідок конститутивного правонабуття має місце не правонаступництво, а виникнення хоча і похідного, але нового права (обов'язку) з іншим змістом [16, с. 52; 17, с. 248; 18, с. 41]. Тому останнє не є правонаступництвом у точному розумінні цього поняття [2, с. 320; 19, с. 58; 20, с. 17; 21]. Інші, навпаки, вважають, що «ніякого транслятивного правонаступництва не існує взагалі» [22, с. 102], а існує лише конститутивне [23, с. 50].

Аналіз наведених думок дозволяє приєднатися до позиції тих дослідників, які розглядають конститутивне правонабуття одним із різновидів правонаступництва, адже спільним для них є похідний характер права, яке набувається, від права правопередника [23, с. 35; 24; 7, с. 99–100; 14, с. 178; 21; 25, с. 116–117]. Подібний підхід характерний для більшості країн англосаксонської системи права [26, с. 63, 196], інституційної [28, с. 74, 225, 405–406, 656] та європейських країн пандектної системи права [27, с. 71, 246, 363, 530].

Підтримуючи наведену позицію, розглянемо аргументи противників конститутивного правонаступництва. Зазначається, що правонаступництво відбувається лише у праві як такому, але не у змісті тих правомочностей, які мав їх попередній носій і які має новий учасник цивільних правовідносин [29, с. 126–127]. Перенесення лише правомочностей від однієї особи до іншої, без втрати їх і відповідного права у цілому правопередником, не є правонаступництвом [2, с. 320]. Таким чином, перепорою вбачається те, що у разі конститутивного правонабуття одна і та ж правомочність може бути наданою правонабувачу й одночасно не бути втраченою правонадавачем, зі збереженням за останнім «права у цілому» (юридичного титулу) [19, с. 56].

Аналіз наведених аргументів дозволяє дійти висновку про їх суперечливість. Так, якщо правомочність – це правова можливість здійснювати певні дії особою, якій вона належить, і за носієм права зберігаються всі його правомочності, наприклад, у праві власності – це володіння, користування та розпорядження, то носій права повинен мати можливість їх здійснювати. Але у юридичній літературі справедливо зазначається, що у разі передачі

майна, наприклад, у найм, право наймача унеможлиблює здійснення власником правомочностей володіння та користування цим майном [30, с. 92]. Логічним був би інший умовивід. Якщо право «наймача унеможлиблює здійснення власником правомочностей володіння та користування», то необхідно визнати, що такі юридичні можливості (правомочності) у власника відсутні. Але, поряд із запереченням існування конститутивного правонаступництва, одночасно зазначається, що у разі конститутивного правонабуття за власником зберігаються його правомочності. Якщо ж сприйняти обидва твердження як істинні, то неминуче отримаємо такий умовивід. Якщо за власником завжди зберігаються всі правомочності права власності, але право, наприклад, наймача унеможлиблює здійснення деяких із них (володіння та користування), то власнику належать такі правомочності (володіння та користування), які, за умови укладеного договору найму, він не в змозі здійснити, оскільки їх здійснення унеможливлене. Таким чином, необхідно було б визнати, що власник має правомочності, які він не може юридично (фактично) здійснити. Очевидно, що зроблений висновок суперечив би сам собі, адже, якщо на місце слова «правомочність» поставити його визначення, то висновок виглядатиме таким чином: власник має правову можливість здійснювати певні дії, яку (можливість) він не може здійснити. Іншими словами, якщо піднятися на більш абстрактний рівень, то унеможливлена правомочність – це можливість, яка є неможливістю. Наведені суперечності будуть характерні не тільки для укладення договору найму, а й інших договорів, наприклад, позики, управління майном, суперфіцію, емфітевзису, сервітуту тощо.

Вбачається, що найбільш логічним і послідовним було б таке пояснення того правового стану, який виникає із конститутивним правонабуттям.

1. Із моменту отримання майна у набувача виникає юридично забезпечена можливість володіти, а в деяких випадках – користуватися або навіть розпоряджатися ним. Очевидно, що вказані можливості є нічим іншим, як правомочностями.

2. Юридично забезпечену можливість володіти (користуватися, розпоряджатися) майном набувачу надає уповноважена особа, наприклад, власник. По-перше, ці правомочності надавач мав сам (вони входять до змісту його права). По-друге, це відповідає правилу, сформульованому ще у Стародавньому Римі: передати можна лише те, що маєш сам. По-третє, така передача перебуває у межах права, яке належить власнику, адже, розпоряджаючись своїм майном і передаючи його, наприклад, у найм, власник тим самим визначає його правову долю.

3. Користування річчю – це вплив на об'єкт (експлуатація) з метою отримання з нього корисного ефекту для задоволення власних потреб. Особа, яка впливає на річ, експлуатує її, повинна володіти нею, адже користування без володіння неможливе. Неможливо вплинути або експлуатувати те, чого не маєш. У свою чергу, оскільки річ, як предмет матеріального світу, має просторові межі, одночасне володіння таким об'єктом може здійснювати тільки одна особа або дуже обмежена їх кількість. Тому, базуючись на вищевказаних безперечних поняттях володіння та користування, їх взаємозв'язках, у юридичній літературі і було справедливо зазначено, що перехід речі у тимчасове користування унеможлиблює здійснення власником правомочностей володіння та користування [30, с. 92].

4. Відсутність у власника юридично забезпеченої можливості володіти та користуватися майном, наприклад, переданим у тимчасове користування, вказує на відсутність у нього таких правомочностей. Водночас правомочності, які належали власнику, не зникають безслідно, а в набувача не виникають із нізвідки. Очевидно, що відбувається їх перенесення від однієї особи до іншої. Це пояснює похідний характер такого правонабуття.

5. На відміну від транслятивного, у конститутивному правонабутті надання юридичних можливостей однією особою іншій мають тимчасовий характер. За певних умов вони повинні повернутися до правонадавача. Наприклад, припинення договорів найму, позики, управління майном або суперфіцію, емфітевзису тягне за собою не тільки повернення речі, переданої у користування, а й відновлення таких правомочностей, як володіння та користування. Саме ця можливість і залишається у правонадавача з моменту переходу об'єкта до правонабувача у володіння та користування.

Висновки. Отже, на підставі вищенаведеного пояснення отримуємо таку конструкцію. Власник, якому належать правомочності володіння, користування та розпорядження, реалізуючи останню, надає правомочності з володіння (користування, часткового розпорядження) іншій особі і тим самим визначає юридичну долю свого майна. Залишаючись власником, він втрачає надані іншій особі юридичні можливості, але набуває можливість, за певних умов, повернути їх собі, відновити. Отже, у конститутивному правонабутті на місці переданих правомочностей у правонадавача виникає юридично забезпечена можливість повернути собі юридично забезпечену можливість володіння, користування, розпорядження річчю.

Зроблений висновок спростовує твердження, що конститутивне правонабуття відрізняє від «справжнього» правонаступництва відсутність «переходу» прав від праводателя до правонабувача [2, с. 320], адже надання правомочностей і є наданням права. Йому притаманні ознаки, які визначають для правонаступництва як істотні: перенесення до правонаступника лише тих правових можливостей, що належали правопереднику; одночасна втрата таких правових можливостей правопередником; залежність правомочностей правонабувача від правомочностей правонадавача.

Таким чином, конститутивне правонабуття є видом правонаступництва.

Наведене вказує на необхідність проведення більш глибоких подальших досліджень правонаступництва у цілому та конститутивного правонаступництва зокрема. Це дасть можливість визначити його місце у цивільному обороті, вплив на систему та структуру останнього.

Список використаних джерел:

1. Бельтюкова Е. О необходимости исследования преемства в гражданском праве Украины. *Legea și viața*. 2017. № 12/2 (312). С. 19–22.
2. Черепяхин Б.Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. Труды по гражданскому праву. М.: Статут, 2001. 479 с.
3. Белов В.А. Сингулярное правопреемство в обязательстве. Опыт исторического исследования, теоретической и догматической конструкции и обобщения российской судебной практики. М.: ЮрИнфоР, 2000. 288 с.
4. Чепига Т.Д. Общие вопросы правопреемства в гражданском праве. Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития: материалы Всероссийской научно-практической конференции: в 5 ч. Воронеж, 14–15 ноября 2003 г. Воронеж. Изд-во Воронеж. гос. ун-та. 2004. Ч. 2: Гражданское, гражданское процессуальное и арбитражное процессуальное право. С. 247–280.
5. Римское частное право: учебник / под ред. И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. М.: Юристъ, 1996. 544 с.
6. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М.: Статут, 2000. 411 с.
7. Ягельницкий А.А. Категория правопреемства в российском гражданском праве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2011. 263 с.
8. Степанов Д.И. Правопреемство при реорганизации в форме выделения. Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. М.: ЮРИТ-Вестник, 2002. № 7. С. 111–120.
9. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. М.: Госюриздат, 1958. 182 с.
10. Емельянцева В.П. Универсальное правопреемство в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2005. 220 с.
11. Надьон В.В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: монографія. Х.: Право, 2017. 392 с.
12. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Ленинград: Изво Ленинградского ун-та. 1949. 144 с.
13. Acquisition of property rights: Real property rights of Dutch civil law (closed system). Legal System of Civil Law in the Netherlands. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/content/legalsystem044.htm>.

14. Гелич А.О. Співвідношення понять «об'єкт цивільного правовідношення» та «об'єкт цивільного правонаступництва». Часопис Київського університету права. 2012. № 3. С. 177–182.
15. Спасівцев Д.С. Юридичні факти у механізмах виникнення, переходу та припинення речових прав на нерухомість в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2017. 225 с.
16. Sohm R. Der Gegenstand: ein Grundbegriff des Bürgerlichen Gesetzbuches. Leipzig: Duncker & Humblot, 1905. 90 p.
17. Larenz K. Allgemeiner Teildesdeutschen bürgerlichen Rechts. München: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1967. 662 p.
18. Kohler H. BGB Allgemeiner Teil: Ein Studienbuch. 24, volligeneubearbeitete Auflage. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1998. 338 p.
19. Носов Д.В. Правопреемство российском праве: монография; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. Пермь, 2013. 199 с.
20. Каширский С.С. Преемство прав и обязанностей в гражданском правоотношении: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Н. Новгород, 2015. 25 с.
21. Валах В.В. Відмежування правонаступництва від суміжних явищ у цивільному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 114–118. URL: https://revolution.allbest.ru/law/00815706_0.html.
22. Скловский К. Правомочие и полномочие в механизме возникновения гражданских прав. Хозяйство и право. 2004. № 11. С. 99–111.
23. Строк С.В. Правопреемство в порядке наследования: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2005. 185 с.
24. Крашенинников Е.А. Заметки о конститутивном правопреемстве. Вещные права: система, содержание, приобретение: сб. науч. труд. в честь проф. Б.Л. Хаскельберга / под. ред. Д.О. Тузова. М.: Статут, 2008. С. 83–87. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/32425zametkikonstitutivnompravopreemstve>.
25. Сліпченко С.О. Механізм правового регулювання особистих немайнових відносин з оборотоздатними об'єктами: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03. Х.: ХНУВС. 2013. 453 с.
26. National reports on the transfer of movables in Europe: England and Wales, Ireland, Scotland, Cyprus. Vol. 2. München: Sellier, Europ. Law Publ. 2009. 628 s. URL: <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/335881971.pdf>.
27. National reports on the transfer of movables in Europe: Germany, Greece, Lithuania, Hungary. Vol. 3. München: Sellier, Europ. Law Publ. 701 s. URL: <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/333729536.pdf>.
28. National reports on the transfer of movables in Europe: France, Belgium, Bulgaria, Poland, Portugal. Vol. 4. München: Sellier, Europ. Law Publ. 2011. 586 s. URL: <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/33372951x.pdf>.
29. Генкин Д.М. Право собственности в СССР. М.: Юридическая литература, 1961. 224 с.
30. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К.: Алерта, 2017. 494 с.

